

Γκρεκάνοι: Οι ελληνόφωνοι τής Κάτω Ιταλίας - Η «κιβωτός» τής Μεγάλης Ελλάδας

«Είσαι Γκρίκο; Έμπα στο σπίτι μου να μπει ο ήλιος».

Μ' αυτόν τον τρόπο οι κάτοικοι των ελληνόφωνων χωριών της Κάτω Ιταλίας, υποδέχονται σήμερα τους Έλληνες. Ταυτόχρονα απευθύνουν μια δραματική έκκληση προς κάθε αρμόδια αρχή της μητέρας Ελλάδας, η οποία φαίνεται συχνά να αγνοεί ακόμη και την ύπαρξή τους. Όμως, οι Γκρεκάνοι φωνάζουν γεμάτοι υπερηφάνεια με όλη τους την ψυχή: «Είμαστε Γκρέτσοι, γιατί έχομε το ίντιο αίμα τσε την ίδια γκλώσσα». Ποιος έχει δικαίωμα να μείνει αδιάφορος αντιμετωπίζοντας αυτό το αγωνιώδες μήνυμα;

Λίγα ταξίδια μπορούν πραγματικά να παρουσιάσουν τόσο μεγάλο ενδιαφέρον για τους Έλληνες ταξιδιώτες, όσο μια περιήγηση στην Κάτω Ιταλία και στη Σικελία, περιοχές οι οποίες αποτέλεσαν, ως γνωστόν, πεδίο εκπληκτικής αποικιακής δραστηριότητας του αρχαίου Ελληνισμού, κυρίως τον 6ο και τον 5ο αιώνα π.Χ. Σε αντίθεση με τους Τούρκους (οι οποίοι με επιμέλεια αποκρύπτουν το ελληνικό παρελθόν των τουριστικών περιοχών, όπως των παραλίων της Μ. Ασίας) οι Ιταλοί ευτυχώς αποκαλούν ακόμη και διαφημίζουν την Κάτω Ιταλία και τη Σικελία ως «Μεγάλη Ελλάδα» (Magna Grecia).

Το όνομα αυτό εμφανίσθηκε για πρώτη φορά τον 6ο αιώνα π.Χ. Η μεγάλη άνεση του χώρου της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας σε σχέση με τη στενότητα του κυρίως ελλαδικού, πιθανώς ήταν η αιτία για το όνομα. Οι απομονωμένοι Έλληνες της Καλαβρίας και της Απουλίας διατήρησαν πολλά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής τους παράδοσης και της γλώσσας τους ...

Η ονομασία αυτή οφείλεται όχι μόνο στον πλούτο, την πυκνότητα και την ομορφιά των μνημείων που δημιούργησαν εκεί οι αρχαίες ελληνικές αποικίες, αλλά και στην πολιτιστική και οικονομική επικράτηση των Ελλήνων έναντι άλλων πολιτισμών, οι οποίοι άφησαν το στίγμα τους στην περιοχή. Με εξαίρεση τη Συρία, όπου υπάρχουν αρχαιότητες οκτώ διαφορετικών πολιτισμών, δεν υπάρχει άλλος τόπος στον κόσμο, ο οποίος να στολίζεται με μνημεία τόσων πολλών και ποικίλων πολιτισμών, οι οποίοι μάλιστα αλληλοεπηρεάσθηκαν και συγχωνεύθηκαν κατά τον πιο παράδοξο και ταιριαστό τρόπο. Φοίνικες, Έλληνες, Ρωμαίοι, Αράδες, Νορμανδοί, Γάλλοι, Ισπανοί κ.ά. άφησαν στα μέρη αυτά σπουδαία δείγματα των πολιτισμών τους και μνημεία που δείχνουν αυτή την αλληλεπίδραση. Κανείς, όμως, από τους πολιτισμούς αυτούς δεν άφησε ζωντανή μέχρι σήμερα την παράδοση του, εκτός από τον ελληνικό.

Αυτό ισχύει για τις περιοχές της Καλαβρίας και της Απουλίας (Σαλέντο) στην Κάτω Ιταλία, όπου ακόμη και σήμερα διατηρείται άσβεστο το ελληνικό πνεύμα, μαζί με την ελληνική γλώσσα, η οποία εξελισσόμενη διαφορετικά μέσα στις συνθήκες της Ιταλίας έδωσε μια άλλη διάλεκτο, τα λεγόμενα «γκρεκάνικα» (στην Καλαβρία) ή «γκρίκο» (στην Απουλία).

Οι απομονωμένοι -για διαφόρους λόγους, οι οποίοι αναλύονται στη συνέχεια- Έλληνες των δύο αυτών περιοχών διατήρησαν πολλά στοιχεία της αρχαίας ελληνικής τους παράδοσης και της γλώσσας τους, η οποία μέχρι σήμερα διέσωσε πολλές αρχαίες λέξεις και εκφράσεις. Πρόκειται για μια μοναδική στον κόσμο όαση αρχαιοελληνικής πολιτισμικής επιβίωσης, μαζί με εκείνη των φυλών Καφίρ στο Αφγανιστάν και Καλός στο βόρειο Πακιστάν (στις δύο τελευταίες, όμως, δεν διατηρήθηκε η αρχαιοελληνική γλώσσα).

Τα ελληνόφωνα χωριά της Καλαβρίας είναι εννέα (Γκαλλιτσανό, Αμεντολέα ή Αμυγδαλέα, Κοντοφούρι, Ροχούδι, Χωρίο Ροχούδι, Βουνί ή Ροκκαφόρτε ντελ Γκρέκο, Χωρίο Βουνίου, Βούα ή Βονά (Μπόβα) και Γυαλός του Βούα - Bona Marina ή Φούντακας), αλλά στην ευρύτερη ορεινή περιοχή του βουνού Ασπρομόντε υπάρχουν αρκετά ακόμη με ελληνικά ονόματα (Βασιλικό, Στύλος, Πενταδάκτυλο, Καταφόριο, Ιέραξ (Τζεράτσε), Πολύστενα κ.ά.). Σε απόσταση 600 χλμ., στην περιοχή της Απουλίας (Σαλέντο), νοτίως του Λέτσε (Lecce, το οποίο ήταν γνωστό ως «Φλωρεντία του Νότου» ή «Αθήνα της Απουλίας») υπάρχουν άλλα εννέα ελληνόφωνα χωριά (Καλημέρα, Μαρτάνο, Μαρτινιανο, Κοριλιάνο ντ' Οτράντο, Καστρινιάνο ντέι Γκρέτσι, Τζολίνο, Σολέτο, Στερνατία και Μελπινιάνο) με εντελώς διαφορετικά χαρακτηριστικά από γεωφυσική και οικονομική άποψη και με

ελάχιστες επαφές και ανταλλαγές με τα χωριά της Καλαβρίας. Το μόνο κοινό χαρακτηριστικό μεταξύ των δύο περιοχών είναι αυτή η μοναδική και ιδιόρρυθμη γλώσσα, η οποία επέζησε 27 ολόκληρους αιώνες μέσα από τα τοπωνύμια, τα τραγούδια, τις παραδόσεις και τα έθιμα των κατοίκων τους.

Γλωσσολογικές παρατηρήσεις για την γκρεκάνικη διάλεκτο

Ο σύγχρονος γλωσσολόγος ερευνητής Αναστάσιος Καραναστάσης, ο οποίος με εντολή της Ακαδημίας Αθηνών μελετά επί πολλά χρόνια την γκρεκάνικη διάλεκτο, στηρίζει και ισχυροποιεί τη θεωρία του Γ. Χατζιδάκι περί αδιάλλειπτης συνέχειας της γλώσσας από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα με μια σειρά παρατηρήσεων:

1. Η ύπαρξη πολλών σπάνιων αρχαίων λέξεων, κυρίως δωρικών, ανύπαρκτων όμως στη βυζαντινή και στη νεοελληνική γλώσσα, π.χ. νασίδα=νησίδα, τράφο=τάφος, αγιολούπο =αιγίλωψ (άγρια βρώμη) κ.ά.

2. Η διαφορετική προφορά των διπλών συμφώνων, η οποία προέρχεται από τους Δωριείς και δεν απαντάται στη βυζαντινή ούτε στη νεοελληνική, π.χ. ξίφος=σκίφος, ψαλίσ=σπαλίσ.

3. Η γλώσσα των ελληνοφώνων διατηρεί σπάνια αρχαία σημασιολογικά στοιχεία, διαφορετικά στη νεοελληνική, π.χ. το ρήμα σηκώνω δεν έχει τη σημασία του υψώνω (νεοελληνικά) αλλά την αρχαία, δηλαδή φυλάσσω σε κλειστό χώρο.

Η γλώσσα, βέβαια, εμπλουτίσθηκε κατά τους βυζαντινούς χρόνους με λέξεις του λεξιλογίου της Εκκλησίας, π.χ. Πασκαλία=Πάσχα, Πιφανεία=Επιφάνεια.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό στοιχείο είναι η ύπαρξη ιδιόρρυθμων μοναδικών λέξεων, π.χ. αγαπησία=αγάπη, όστρια=έχθρα κ.ά. Το στοιχείο αυτό προέκυψε από την ανάγκη του εμπλουτισμού της γλώσσας κατά τη μακροχρόνια απομόνωση των ελληνοφώνων πληθυσμών, κυρίως κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας.

Τα γκρεκάνικα, όμως, εκτός από τις αρχαιοελληνικές ρίζες τους και τον βυζαντινό εμπλουτισμό παρουσιάζουν μια εντελώς ιδιαίτερη μορφή εξαιτίας και των λεξιλογικών δανείων τους από την ιταλική γλώσσα, τα οποία ενσωματώθηκαν αφού ακολούθησαν τους κανόνες της ελληνικής γραμματικής, π.χ. η ιταλική λέξη *bicchiere* (ποτήρι) έγινε το μικέρι, του μικεριού κ.λπ. Έτσι, το ιδίωμα των ελληνοφώνων έχει προσλάβει έναν μελωδικό τόνο, και θυμίζει αμυδρά την κυπριακή ή την κρητική διάλεκτο.

Ιστορική αναδρομή

Μια ιστορική αναδρομή στις ρίζες των ελληνοφώνων της Κάτω Ιταλίας βοηθά και

στη διερεύνηση του προβλήματος της καταγωγής τους, καθώς και της εξέλιξης της γλώσσας τους. Κατά τον Ηρόδοτο (7, 170) οι πρώτοι Έλληνες έφθασαν στην Ιταλία από την Κρήτη, ενώ κατά τον Στράβωνα οι πρώτες εγκαταστάσεις πραγματοποιήθηκαν κατά τον 12ο αιώνα π.Χ. Ο πραγματικός ελληνικός αποικισμός, ωστόσο, άρχισε τον 8ο και κορυφώθηκε τον 6ο και τον 5ο αιώνα π.Χ.

Οι αποικίες που ιδρύθηκαν στην Κάτω Ιταλία (ο Τάρας, το Ρήγιο, η Κύμη, η Ελέα, η Ηράκλεια, η Ποσειδώνια, η Σύβαρις, ο Κρότων, το Μεταπόντιο κ.ά.) από αποίκους διαφόρων περιοχών της μητροπολιτικής Ελλάδας ήκμασαν επί αιώνες σε όλους τους τομείς των γραμμάτων, των τεχνών και των επιστημών.

Το αρχαίο ελληνικό όνομα της σημερινής Καλαβρίας ήταν Ιταλία ή Οινωτρία, ενώ Καλαβρία οι Έλληνες ονόμαζαν τότε τη σημερινή Απουλία. Στους χρόνους της Ρωμαιοκρατίας, όπως τεκμηριώνεται από αρχαιολογικές ανασκαφές, έγιναν μετακινήσεις των ελληνικών πληθυσμών από τα παράλια προς την ενδοχώρα και την οροσειρά του Ασπρομόντε της Καλαβρίας, ενώ η ελληνική γλώσσα κατά την πρωτοχριστιανική περίοδο έγινε επίσημη γλώσσα της Θείας Λειτουργίας, χωρίς να υποβαθμίζεται από τη λατινική.

Αργότερα οι Βυζαντινοί κατόρθωσαν να διατηρήσουν την κυριαρχία τους σε ορισμένα τμήματα της Κάτω Ιταλίας (Καλαβρία, Οτράντο), ακόμη κι όταν έχασαν τη Σικελία από τους Άραβες (823 μ.Χ.). Πρωταρχικό ρόλο σ' αυτό έπαιξε το γεγονός ότι σε αυτά τα μέρη οι Βυζαντινοί βρήκαν πολλά και σημαντικά κατάλοιπα ελληνικών πληθυσμών, οι οποίοι αποδέχθηκαν τη βυζαντινή κυριαρχία. Σ' αυτούς προστέθηκαν επίσης Βυζαντινοί πολιτικοί και στρατιωτικοί υπάλληλοι με τις οικογένειες τους, αλλά και οι Έλληνες πρόσφυγες από το εξαρχάτο της Καρχηδόνας (Β. Αφρική) και από τη Σικελία, μετά την κατάληψη τους από τους Άραβες. Εξάλλου, οι συχνές επιδρομές των Σαρακηνών πειρατών κατά τους μεσαιωνικούς χρόνους συνέβαλαν στις μετακινήσεις πληθυσμών, όπως αποδεικνύουν και οι λαϊκές παραδόσεις των ελληνοφώνων.

Από τον 5ο έως τον 11ο αιώνα μ.Χ. ο Ελληνισμός της Κάτω Ιταλίας κατόρθωσε όχι μόνο να επιβιώσει, αλλά κατά καιρούς να γνωρίσει μεγάλη ακμή λόγω των αλληπάλληλων νέων εποικισμών από ελληνικούς πληθυσμούς, οι οποίοι μετακινήθηκαν από τον ελλαδικό χώρο, την Κωνσταντινούπολη, τη Μ. Ασία και τις βυζαντινές ανατολικές επαρχίες. Αιτίες υπήρξαν η δράση των μονοφυσιτών, επιδρομές αραβικών και σλαβικών φύλων και θρησκευτικές έριδες με αποκορύφωμα τους διωγμούς της Εικονομαχίας (726 - 843 μ.Χ.), περίοδο κατά την

οποία ένα πλήθος εικονόφιλων μοναχών, κληρικών αλλά και λαϊκών κατέφυγε στις ελληνόφωνες περιοχές.

Η απώλεια των βυζαντινών εδαφών της Ιταλίας από τους Νορμανδούς στο τέλος του, 11ου αιώνα και άλλες επιδρομές από τους Γάλλους, τους Ισπανούς κ.ά. προκάλεσαν την παρακμή του ελληνορθόδοξου στοιχείου, με μόνη εξαίρεση τις περιοχές της Καλαβρίας και της Απουλίας, όπου οι κατακτητές παραχώρησαν προνόμια στους Έλληνες, σχετικά με τις παραδόσεις και τη γλώσσα, για να τους κρατούν σε ισορροπία μαζί με τους Λατίνους και τους Άραβες. Η ελληνική παρουσία ενισχύθηκε τον 12ο αιώνα με 15.000 Έλληνες τους οποίους μετέφερε ο Νορμανδός ηγεμόνας Ρογήρος Β' για την ανάπτυξη της σηροτροφίας στην Καλαβρία και τη Σικελία. Η ελληνική γλώσσα, βέβαια, υπέστη μεγάλες προσμείξεις, αλλά επιβίωσε βοηθούμενη από τον κλήρο και το ελληνικό θρησκευτικό τελετουργικό.

Η άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453) και η σταδιακή τουρκική κατάκτηση του ελλαδικού χώρου προκάλεσαν ένα τελευταίο κύμα εποίκων προς την Κάτω Ιταλία και τη Σικελία, με αποτέλεσμα όχι μόνο να διασωθεί το ελληνικό στοιχείο από την εξαφάνιση, αλλά να ενισχυθεί και να ακμάσει επί δύο ακόμη αιώνες.

Δυστυχώς οι συνεχείς πιέσεις και παρεμβάσεις της Καθολικής Εκκλησίας και η σταδιακή υποχώρηση της ελληνικής γλώσσας έναντι της ιταλικής επέφεραν την απομόνωση των ελληνικών πληθυσμών και την τελική παρακμή τους στο τέλος του 16ου αιώνα. Οι κάτοικοι των ελληνόφωνων χωριών έχασαν τη θρησκευτική τους αυτονομία και την Ορθοδοξία τους βίαια: Στη μεν Καλαβρία με προδοσία (1574), στη δε Απουλία μετά από δολοφονία (1621). Ειδικότερα, στην Καλημέρα ο τελευταίος Έλληνας επίσκοπος δολοφονήθηκε από τους Λατίνους και κατά συνέπεια η Εκκλησία περιήλθε από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως στον Λατίνο αρχιεπίσκοπο του Οτράντο. Αντίστοιχα, στην Μπόβα (Καλαβρία) ο πρώτος ιερέας που δέχθηκε να λειτουργήσει στα λατινικά, ο Salvatore Seviglia, αποκλήθηκε Giuda (προδότης). Οι Έλληνες όμως της Καλαβρίας δεν έπαψαν να εκκλησιάζονται στα ελληνικά μέχρι τον 19ο αιώνα.

Το πρόβλημα της καταγωγής και της γλώσσας των Γκρεκάνων

Το 1802 ο Άγγλος περιηγητής John Chetwode Eustace «ανακάλυψε» τα ελληνόφωνα χωριά της Καλαβρίας. Αργότερα δημοσίευσε τις εντυπώσεις του, με στοιχεία της «περίεργης» διαλέκτου, ανακινώντας το ζήτημα του ιδιώματος τους. Οι ίδιοι οι ελληνόφωνοι, λόγω της απομόνωσης τους, δεν γνώριζαν την

ιδιαιτερότητα της γλώσσας και της καταγωγής τους, την οποία αντιλήφθηκαν μόνο μετά τις πρώτες επισκέψεις επιστημόνων ερευνητών. Όταν το θέμα εξαπλώθηκε διεθνώς, άρχισε και η διατύπωση ποικίλων θεωριών σχετικά με την καταγωγή τους, η βάση των οποίων είναι κυρίως γλωσσολογική, εφόσον δεν υπάρχουν άλλα ιστορικά δεδομένα.

Το 1870 και το 1878 ο Ιταλός γλωσσολόγος Giuseppe Morosi δημοσίευσε δύο πολύ επιμελημένες μελέτες σχετικά με την «γκρεκάνικη» διάλεκτο, όπου υποστηρίζει ότι το ιδίωμα είναι νεοελληνικό και ότι οι ελληνόφωνοι της Απουλίας προέρχονται από Βυζαντινούς εποίκους του 9ου - 11ου αιώνα, ενώ της Καλαβρίας από εποίκους του 11ου - 12ου αιώνα, στηριζόμενος στην παρατήρηση ότι από τον 4ο έως τον 9ο αιώνα υπάρχει ένα χάσμα της γραπτής παράδοσης στις περιοχές αυτές. Πρώτος ο Έλληνας γλωσσολόγος Γ. Χατζιδάκις, στις 11 Μαρτίου 1899, αντέκρουσε τη θεωρία αυτή υποστηρίζοντας τη συνέχεια της γλώσσας στην Κάτω Ιταλία από την εποχή της Μεγάλης Ελλάδας μέχρι σήμερα.

Τη θεωρία του G. Morosi υποστηρίζουν οι γλωσσολόγοι Battisti, Alessio, Or. Parlange, H. Pernot, Ιάκ. Διζικιρίκης κ.ά., ενώ αυτή του Γ. Χατζιδάκι οι Gerhard Rohlfs (Γερμανός καθηγητής και ένθερμος φιλέλληνας, ο οποίος έκανε την Κάτω Ιταλία δεύτερη πατρίδα του πραγματοποιώντας επί 60 χρόνια γλωσσολογικές έρευνες), Σταμ. Καρατζάς, Σ. Καψωμένος, Αγγ. Τσοπανάκης, Αναστ. Καραναστάσης κ.ά.

Οι ίδιοι οι κάτοικοι των ελληνόφωνων χωριών πιστεύουν ότι παρά τις προσμείξεις και τα νεώτερα γλωσσικά δάνεια, ο βασικός πυρήνας τους αποτελείται από απογόνους των Ελλήνων της Μεγάλης Ελλάδας του Β' αρχαιοελληνικού αποικισμού και ότι δεν έχουν σχέση με τους νεώτερους Έλληνες πρόσφυγες «που τους χάλασαν τη γλώσσα», όπως υποστηρίζουν οι εντόπιοι «λόγιοι». Χρησιμοποιούν τη λέξη Griko (γρήκος, λατιν. Graecus), η οποία δεν χρησιμοποιείται στην Ελλάδα και γράφουν τις ελληνικές λέξεις με λατινικούς χαρακτήρες.

Πρέπει οπωσδήποτε να τονισθεί ότι αυτή η διάλεκτος αναπτύχθηκε και διατηρήθηκε μόνο με τον προφορικό λόγο και επιβίωσε τόσους αιώνες εξαιτίας της απομόνωσης των πληθυσμών αυτών. Μέχρι τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο υπήρχε ελάχιστη επαφή και επικοινωνία με τα γειτονικά αστικά κέντρα, ενώ επικρατούσε η ενδογαμία. Επί εποχής Μουσολίνι, ο οποίος ήθελε να εξαλείψει τις εθνικές μειονότητες του ιταλικού κράτους, η φασιστική προπαγάνδα έπαιξε αρνητικό

ρόλο.

Οι συνθήκες, όμως, άλλαξαν. Η φοίτηση στα ιταλικά σχολεία και η στρατιωτική θητεία είναι πλέον υποχρεωτική, εφόσον παρά το παρελθόν τους οι κάτοικοι των περιοχών αυτών είναι Ιταλοί πολίτες. Οι μετακινήσεις και οι επαφές με τον ιταλικό πληθυσμό -μέσα από την καθημερινή ζωή και την επιρροή των Μέσων Μαζικής Επικοινωνίας- είναι πλέον εύκολες και απαραίτητες, καθώς η κοινωνική και η οικονομική οργάνωση είναι τελείως διαφορετικές. Έτσι, σήμερα ο κίνδυνος εξαφάνισης του γκρεκάνικου ιδιώματος είναι πια ολοφάνερος. Στα εννέα χωριά της Καλαβρίας ζουν περίπου 20.000 κάτοικοι, από τους οποίους μόνο οι 4.000-4.500 καταλαβαίνουν και πολύ λιγότεροι μιλούν τη γλώσσα, οι γεροντότεροι. Μόνο στο Γκαλλιτσάνο των 200 περίπου κατοίκων η γκρεκάνικη διάλεκτος ομιλείται ακόμη και από τα παιδιά. Στην Απουλία, όπου οι ελληνόφωνοι είναι καλύτερα οργανωμένοι, η κατάσταση είναι σαφώς καλύτερη, αλλά παραμένει προβληματική (από τους 45.000 κατοίκους, 20.000 ομιλούν γκρεκάνικα).

Η σημερινή κατάσταση στα ελληνόφωνα χωριά

Στην Καλαβρία τα χωριά είναι «σκαρφαλωμένα» στις άγριες πλαγιές του Ασπρομόντε, 70 χλμ. νοτιοανατολικά του Ρηγίου, πρωτεύουσας του νομού. Παρουσιάζουν όλα τα χαρακτηριστικά των κλειστών, απομονωμένων κοινωνιών: Προβληματικό βιοτικό επίπεδο και, ως αναπόφευκτη συνέπεια, μετανάστευση και εγκατάλειψη του τόπου, η οποία είναι εμφανέστατη σε κάθε βήμα του επισκέπτη. Εκεί οι άνθρωποι ζουν στο πτωχότερο, ίσως, μέρος της Ευρώπης, με το χαμηλότερο κατά κεφαλήν εισόδημα και ασχολούνται με την καλλιέργεια σιτηρών, αμπελιών και ελαιών. Ορισμένοι εξελίχθηκαν σε δημόσιους υπαλλήλους (κυρίως στη δασική υπηρεσία), δασκάλους, ιατρούς και εμπόρους. Η κυριότερη όμως ελπίδα για την παραμονή των νέων στην περιοχή είναι η ανάπτυξη του τουρισμού.

Στην Απουλία οι συνθήκες είναι σαφώς καλύτερες. Τα ελληνόφωνα χωριά βρίσκονται σε μια εύφορη πεδιάδα γεμάτη από αμπέλια, οπωροφόρα, ελιές και φυτείες καπνού, με μικρές βιομηχανίες επεξεργασίας ξύλου, κάρβουνου και οικοδομικών υλικών, μικρά εργοστάσια χειροτεχνίας και κεραμοποιίας, καθώς και ένα καλό συγκοινωνιακό δίκτυο. Έτσι έχουν δημιουργήσει ευνοϊκές συνθήκες διαβίωσης και ένα βιοτικό επίπεδο αρκετά υψηλό.

Κατά τις επαφές με τους ελληνόφωνους και των δύο περιοχών, είτε πρόκειται για απλούς βοσκούς και αγρότες, είτε για δασκάλους και καθηγητές, όπως ο πρώην υπεύθυνος του Κέντρου Ελληνόφωνων Σπουδών στη Bova Marina, Elio Cotronei,

και ο σημερινός διάδοχος του Filippo Vidi, μπορεί κανείς να διακρίνει καθαρά την αγωνία και τον προβληματισμό τους για τη συνεχή συρρίκνωση της γλώσσας τους κατά τις τελευταίες δεκαετίες και την πορεία της στις αρχές του 21ου αιώνα.

Οι ενέργειες των Γκρεκάνων περιλαμβάνουν διαβήματα στις αρχές, αδελφοποιήσεις με διάφορους δήμους της Ελλάδας, εκτύπωση της πρώτης γκρεκάνικης γραμματικής, έκδοση μικρών εφημερίδων και περιοδικών, εκκλήσεις σε ξένους οργανισμούς, δημιουργία πολιτιστικών συλλόγων με ελληνικό όνομα, οργάνωση διεθνών συνεδρίων (ώστε να ανταλλάγουν απόψεις από τους ειδικούς επιστήμονες, όπως γλωσσολόγους, λαογράφους, εθνολόγους, ιστορικούς, αρχαιολόγους κ.ά.), ακόμη και την έκδοση μιας πλούσιας ποιητικής συλλογής με περισσότερα από 100 ποιήματα 30 σύγχρονων ποιητών από τις περιοχές αυτές, γεγονός το οποίο αποδεικνύει ότι η σύγχρονη ελληνόφωνη ποίηση της Κάτω Ιταλίας συνεχίζει τη μεγάλη λυρική παράδοση της αρχαιότητας.

Ευτυχώς οι νεώτεροι ελληνόφωνοι μετά από μια περίοδο κατά την οποία αισθάνονταν κάπως μειονεκτικά (π.χ. κατά τη δεκαετία του 1970 όλοι ήθελαν να ξεχάσουν όχι μόνο τη συγκεκριμένη αλλά όλες τις διαλέκτους, καθώς η τάση που κυριαρχούσε ήταν ότι η γλώσσα που έπρεπε να μάθουν ήταν η αγγλική), τελικά συνειδητοποιώντας τον γλωσσικό τους πλούτο, άρχισαν να αισθάνονται ξανά υπερήφανοι για την καταγωγή, τη γλώσσα και τις παραδόσεις τους. Πάντως το ιταλικό κράτος, σκόπιμα ή όχι, αδρανεί. Τουλάχιστον η απόφαση του ιταλικού κοινοβουλίου τον Απρίλιο του 1998 να αναγνωρίσει τα γκρεκάνικα ως προστατευόμενη γλώσσα ήταν εξαιρετικά σημαντική για τη διάσωσή της.

Το ελληνικό κράτος τα τελευταία χρόνια δείχνει ευτυχώς μια ευαισθησία για τη διατήρηση αυτού του ιδιαίτερου ιδιώματος και έχουν εκπονηθεί εκπαιδευτικά προγράμματα κυρίως για τη διδασκαλία της νεοελληνικής γλώσσας. Το πρόβλημα είναι ότι οι δάσκαλοι, οι οποίοι στάλθηκαν από την Ελλάδα (σήμερα, έξι στην Απουλία και τέσσερις στην Καλαβρία), διδάσκουν τα παιδιά κυρίως νέα ελληνικά, ενώ το μάθημα πρέπει να γίνεται και στο ελληνόφωνο ιδίωμα, ώστε να διασωθεί. Στο Πανεπιστήμιο του Λέτσε υπάρχει εκτός από την έδρα Ελληνικής Φιλολογίας και Τμήμα για τα γκρίκο, ώστε οι διδάσκοντες να γνωρίζουν και τις δύο γλώσσες.

Εκτός από τη γλώσσα, ένα άλλο στοιχείο, το οποίο αξίζει μελέτης, είναι η νοσταλγική μουσική τους. Ο ρυθμός των τραγουδιών τους είναι είτε γρήγορος και εορταστικός είτε αργός και κατανυκτικός. Οι ελληνόφωνοι έχουν παραμύθια, μύθους, ιστορίες, μοιρολόγια, αφηγήματα σαν γνήσιοι Έλληνες, αλλά διακρίνονται

ιδιαίτερα στο τραγούδι. Είναι φιλόξενοι, υπερήφανοι, ευγενικοί και η καλλιτεχνία τους είναι έμφυτη. Το κυρίαρχο στοιχείο, το οποίο τους συνδέει όλους, είναι ο δεσμός με την οικογένεια, ο σεβασμός στα μέλη της και ειδικά στους γεροντότερους.

Ο έρωτας και η κτητικότητα, η οποία τον συνοδεύει, συνδέει τους ανθρώπους για όλη τη ζωή τους. Και, βέβαια, ενώ τη γυναίκα την χαρακτηρίζει το ενδιαφέρον για την οικογένεια και η καλοσύνη, τον άντρα τον χαρακτηρίζει περισσότερο από όλα η τιμή. Τα μικρά παιδιά άρχισαν τα τελευταία χρόνια να συναντιούνται και να μιλούν μόνο το ιδίωμα τους ή να τραγουδούν τα παλαιά τραγούδια. Παράλληλα, οι γεροντότεροι συνηθίζουν να συγκεντρώνονται και να τραγουδούν τραγούδια του θερισμού ή του τρύγου για να μην τα ξεχάσουν. Κάπως έτσι σώθηκαν από τους νεώτερους και τα μουσικά παραδοσιακά όργανα της περιοχής, ορισμένα από τα οποία είναι όμοια με εκείνα της κυρίως Ελλάδας (π.χ. η λύρα τους, εκείνη του Ολύμπου στην Κάρπαθο της Δωδεκανήσου).

Επίλογος

Οι γλωσσικές μειονότητες στην Ευρώπη έχουν καταμετρηθεί και είναι περίπου 60. Συνήθως βρίσκονται κοντά στα σύνορα κρατών. Οι γκρεκάνοι της Κάτω Ιταλίας αποτελούν ένα σπάνιο παράδειγμα επιβίωσης του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού. Είναι Ιταλοί πολίτες, οι οποίοι αγωνίζονται να διατηρήσουν τις ρίζες τους με την αρχαία Ελλάδα και τον Ελληνισμό, συνδέοντας πολιτισμικά τις δύο χώρες.

Από μια ιδιοτροπία της ιστορίας και της γεωγραφίας στην καρδιά της πάλαι ποτέ Μεγάλης Ελλάδας απέμειναν δύο ελληνόφωνες νησίδες. Μοναδικός θησαυρός τους είναι η γλώσσα τους. Αν χάσουν την ιδιαίτερη αυτή διάλεκτο και αρχίσουν να ομιλούν τη νεοελληνική θα αποτελέσουν ένα τουριστικό αξιοθέατο στην Κάτω Ιταλία, χωρίς ρίζες, ιστορία, παρελθόν και μέλλον. Η ύπαρξη, όμως, των ελληνόφωνων χωριών δεν είναι ένας μύθος για τουριστική εκμετάλλευση.

Αλλά οι τοπικοί παράγοντες και οι ελληνόφωνοι δεν είναι απαισιόδοξοι. Η σκληρή πραγματικότητα των αριθμών δεν σημαίνει για τους ίδιους ότι η γλώσσα και η συνείδηση τους πεθαίνουν, εφόσον όλο και περισσότεροι νέοι δείχνουν ενδιαφέρον για τη γλώσσα των προγόνων τους.

Για μας οι περιοχές αυτές δεν αποτελούν απλώς μια ανάμνηση, ένα απέραντο μουσείο, γιατί μουσείο είναι η ληξιαρχική πράξη θανάτου ενός πολιτισμού. Ας ελπίσουμε ότι η κατάσταση στα ελληνόφωνα χωριά της Κάτω Ιταλίας θα καταστεί

αναστρέψιμη, ότι θα καταφέρουν για μια ακόμη φορά να διασώσουν την παραδοσιακή τους διάλεκτο και την Ορθόδοξη παρουσία εκεί και ότι θα παραμείνουν κατά τον 21ο αιώνα ζωντανά μνημεία του σπουδαίου ιστορικού τους παρελθόντος και μοναδικές στον κόσμο οάσεις αρχαιοελληνικών γλωσσικών επιβιώσεων.

Πηγή: hellasontheweb.org

Γιάννης Νιάνιος